

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

СЛЕПЧЕНКО АНЖЕЛА АНАТОЛІЇВНА

УДК 349.6:374.7(474)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ
ОСВІТУ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне
право; екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
Балюк Галина Іванівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри екологічного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Малишева Наталія Рафаелівна,
Інститут держави та права НАН України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права;

кандидат юридичних наук, доцент
Кузнєцова Світлана Валентинівна,
Головне науково-експертне управління
Апарату Верховної Ради України, завідувач
відділу аграрних і екологічних питань та
природокористування.

Захист відбудеться 26 травня 2016 р. о 9 год 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.52 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал №12.

Автореферат розіслано 26 квітня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.Г. Ковальчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На шляху пошуку надійних засобів вирішення екологічних проблем у контексті реалізації ефективної державної політики та вдосконалення законодавства важливу роль відіграє зростання рівня екологічної освіти населення, підвищення екологічної культури. Екологічні та еколого-правові знання необхідні громадянам для ефективного здійснення їх екологічних прав та обов'язків. Екологічна освіта покликана сприяти докорінним змінам у свідомості громадян, відмові від споживацького відношення до природи, а її результатом повинно стати формування нового екологічного, в тому числі, й еколого-правового, світогляду, сформованого на засадах сталого розвитку. Формування у населення екологічного світогляду передбачено у якості основного принципу охорони навколишнього природного середовища у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (п. «ж» ст. 3). Одним із важливих напрямів розвитку сфери екологічної освіти в Україні є вдосконалення її правових основ.

Визнано, що сьогодні освіта, в тому числі, екологічна, є головним пріоритетом на шляху досягнення цілей сталого розвитку. Зокрема, Організацією Об'єднаних Націй 2005 – 2014 роки були проголошені Декадою освіти в інтересах сталого розвитку. Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 21 грудня 2010 р., підвищення рівня суспільної екологічної свідомості визначено стратегічною ціллю національної екологічної політики № 1 та передбачено здійснення низки заходів із розвитку екологічної освіти для сталого розвитку України.

Прогресивним досягненням вітчизняної еколого-правової думки є законодавче закріплення права громадян на одержання екологічної освіти Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. Проте з часу прийняття зазначеного закону і дотепер правове регулювання у вказаній сфері майже не здійснювалося. Існують і проблеми концептуального характеру – відсутність чіткого законодавчого визначення поняття екологічної освіти, що призводить до неоднозначного розуміння меж і ознак цього явища, підміну даним поняттям споріднених явищ – екологічного просвітництва, екологічного виховання, екологічного інформування, що не сприяє ефективному здійсненню зазначених видів природоохоронної діяльності.

Поряд з цим, однією з найбільш актуальних проблем у зазначеній сфері продовжує залишатися відсутність ґрунтовних науково-теоретичних розробок, присвячених правовим аспектам екологічної освіти та забезпеченню реалізації права громадян на екологічну освіту. З врахуванням викладеного, обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною та відповідає вимогам часу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до державної бюджетної науково-дослідної роботи за темою «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти», яке проводиться на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (номер теми 11 БФ042-01, номер державної реєстрації 01016U006631).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є поглиблення теорії екологічного права теоретико-правовими знаннями про основи механізму забезпечення права громадян на одержання екологічної освіти як елемента системи екологічних прав громадян в Україні, комплексний науково-правовий аналіз теоретичних і практичних проблем забезпечення зазначеного права, а також формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення законодавства. Автором зосереджено увагу на відносинах у галузі так званої «формальної» екологічної освіти у навчальних закладах, які входять до системи освіти України.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

- 1) проаналізувати основні екологічні, правові та інші передумови розвитку екологічної освіти в Україні та світі;
- 2) визначити сутність, поняття та правові ознаки таких категорій як «екологічна освіта», «право на екологічну освіту» та «екологізація освіти»;
- 3) дослідити стан національного законодавства, яке регулює відносини у галузі екологічної освіти, виявити його недоліки та запропонувати шляхи їх усунення;
- 4) охарактеризувати місце права на екологічну освіту в системі екологічних прав громадян України;
- 5) дослідити особливості та склад правовідносин, у яких відбувається реалізація права на екологічну освіту;
- 6) виявити та охарактеризувати особливі юридичні засоби забезпечення права на екологічну освіту.

Об'єктом дослідження є право громадян на екологічну освіту як комплексна правова категорія, яка включає об'єктивну та суб'єктивну сторони, а також сукупність відповідних правовідносин.

Предметом дослідження виступають положення еколого-правової доктрини щодо правових аспектів екологічної освіти, права громадян на екологічну освіту і його забезпечення, національні, міжнародні, європейські нормативно-правові та інші акти, документи, які містять положення щодо правових аспектів екологічної освіти, права громадян на екологічну освіту та конституційного права на освіту.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає система загально-наукових та спеціально-юридичних методів пізнання. Визначення правової природи екологічної освіти, її ознак та закономірностей розвитку здійснювалося за допомогою методу **діалектичного пізнання**. Метод термінологічного аналізу застосовувався для уточнення понятійного апарату, в тому числі, для визначення обсягу і змісту понять «екологічна освіта», «еколого-правова освіта», «екологізація освіти» та інших. **Метод історичного аналізу** сприяв аналізу процесу становлення міжнародної стратегії розвитку екологічної освіти в Україні та у світі за період з початку ХХ століття і дотепер. **Порівняльно-правовий** метод покладено в основу аналізу законодавства України в галузі екологічної освіти та інших країн. Застосування **системно-структурного методу** дало можливість дослідити особливості складу правовідносин, у яких реалізується право громадян на екологічну освіту, а також дослідити складну структуру об'єкта даних правовідносин. **Тлумачення норм права у поєднанні з формально-логічним методом** слугували методологічною основою для формулювання пропозицій по

вдосконаленню чинного нормативно-правового регулювання у досліджуваній сфері. За допомогою **комплексного методу** сформульовано ряд наукових визначень, прикладних положень дисертаційного дослідження, а також наукових положень, що виносяться на захист.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці таких українських та зарубіжних вчених-правознавців у галузі екологічного права, як: Г.В. Анісімова, В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова, С.О. Боголюбов, М.М.Бринчук, М.І. Васильєва, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, Н.Р. Кобецька, В.В. Костицький, С.М. Кравченко, О.С. Колбасов, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, Т.І. Макарова, Н.Р. Малишева, В.В. Носік, Е.В. Позняк, В.В. Петров, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та інших вчених.

Для обґрунтування окремих теоретичних положень авторка зверталася до робіт представників інших галузей юридичної науки, зокрема, Л.А. Дольнікової, Г.А. Дорохової, А.П. Дудіна, М.Р. Іскандарової, В.В. Копейчикова, О.А. Лукашевої, М.І. Матузова, Ю.П. Орловського, Т.С. Румянцевої, Г.С. Сапаргалієва, О.Ф. Скакун та інших вчених. Під час роботи над дисертацією також використовувався доробок представників ряду інших наук, зокрема, М.Й. Бауера, В.В. Ільїна, І.В. Книш, Д.Ж. Марковича, В.С. Ратнікова, Н.Ф. Реймерса та інших.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації може бути конкретизована у наступних науково-теоретичних висновках та положеннях, які виносяться на захист:

Уперше:

- 1) обґрунтовано положення про те, що в сучасних умовах сформувалися об'єктивні міжнародні, світоглядно-філософські, екологічні та правові передумови для визнання принципу пріоритетності екологічної освіти одним із найважливіших принципів освіти в цілому, як важливого фактору забезпечення сталого розвитку;
- 2) визначено сутність екологічної освіти, яка є складним соціальним явищем та представляє собою самостійну сферу правового регулювання, що складається з наступних елементів: а) об'єктивно існуючої системи екологічної освіти, яка включає відповідні навчальні заклади та установи освіти, в тому числі органи управління освітою (інституційна підсистема); б) структури екологічної освіти, яка складається із рівнів, що відповідають загальній структурі освіти в Україні – дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна екологічна освіта; в) специфічного процесу набуття екологічних знань (навчально-виховний, педагогічний процес); г) сукупності екологічних знань, вмінь та навичок, засвоєних особою відповідно до змісту державних стандартів освіти (екологічна освіта у суб'єктивному розумінні); г) екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічного світогляду та екологічної культури як особистісних характеристик суб'єктів, сформованих у результаті навчання (психологічні аспекти екологічної освіти);
- 3) встановлено, що поєднання усіх зазначених елементів екологічної освіти в їх діалектичному взаємозв'язку відбувається у відповідних правовідносинах в галузі екологічної освіти, коли в результаті спеціальної діяльності зобов'язаних суб'єктів (органів управління, навчальних закладів, педагогічних та науково-педагогічних працівників) на підставі правових норм, закріплених нормативно-правовими актами

різного рівня, та у відповідності із системою відповідних стандартів освіти особа здобуває можливість реалізувати своє право на екологічну освіту та одержати певну сукупність екологічних знань, вмінь та навичок;

4) доведено, що суб'єктивне право на екологічну освіту тісно взаємопов'язане з іншими екологічними правами громадян і виступає у якості гарантії більш ефективної реалізації зазначених прав, а також екологічних обов'язків громадян. На підставі цього зроблено висновок про те, що право на екологічну освіту займає ключове місце в системі екологічних прав громадян, що обумовлюється опосередкованим впливом його реалізації на стан охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки через формування екологічної свідомості, екологічного мислення, компетентності та культури осіб, які проявляються у їх діяльності у сфері довкілля;

5) сформульовано визначення суб'єктивного права на екологічну освіту громадян, як гарантованої юридичної можливості одержати необхідний обсяг екологічних знань, вмінь та навичок відповідно до певного освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня або ступеня в усіх навчальних закладах системи освіти незалежно від їх типу, рівня та форми власності в межах відповідних освітніх стандартів та іншої навчально-методичної документації;

б) доведено, що характерними ознаками сучасного етапу розвитку правового регулювання в галузі екологічної освіти в Україні є запланований в Україні розвиток екологічної освіти для сталого розвитку, а також екологізація та модернізація освіти, які є, одночасно, напрямками як державної екологічної політики, так і державної політики в галузі освіти, та ставлять на порядок денний питання розробки і законодавчого закріплення ефективного правового механізму, що складатиметься із законодавчої бази, інституційно-функціонального, фінансового забезпечення та гарантуватиме загальнообов'язковість екологічної освіти на рівні екологічного імперативу;

7) встановлено, що юридичним фактом, який обумовлює можливість реалізації права на екологічну освіту у освітянських правовідносинах, є факт запровадження у навчальний процес конкретного навчального закладу відповідних спеціальностей, спеціалізацій, галузей (напрямів) підготовки або екологічних дисциплін (предметів, курсів, уроків, тем занять тощо) як в інваріантній, так і у варіативній частинах навчального процесу у відповідності із законодавством, державними стандартами освіти, навчальними планами, освітніми програмами;

8) обґрунтовано, що об'єкт правовідносин, у яких реалізується право на екологічну освіту, є складним утворенням та включає в себе два рівні: безпосередній об'єкт – екологічні знання, екологічна свідомість, екологічне мислення та особиста екологічна культура, та опосередкований (загальний) об'єкт – еколого-безпечний стан довкілля, ефективне та раціональне використання природних ресурсів, збережене навколишнє природне середовище, а також сталий розвиток суспільства;

9) визначено, що екологізація освіти – це вид діяльності, який реалізується у врегульованих нормах права освітньо-реформаційних відносинах процесуального характеру та спрямований на виконання суб'єктами зазначених відносин конкретно визначених юридичних обов'язків (повноважень), спрямованих на реформування

освітньої системи України шляхом запровадження обов'язкової екологічної освіти на усіх рівнях освіти та транслявання екологічного змісту до усіх існуючих навчальних програм;

10) обґрунтовано положення про те, що еколого-правова освіта – це складне соціально-правове явище, елемент еколого-правового життя (еколого-правової дійсності), яке може бути представлене у вигляді сукупності наступних елементів: а) мережі відповідних навчальних закладів, установ, підрозділів (система еколого-правової освіти); б) певного обсягу еколого-правових знань, відповідно до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки та затвердженої у встановленому порядку нормативно-методичної документації (еколого-правова освіта в суб'єктивному розумінні); в) рівня еколого-правової свідомості, мислення та еколого-правової культури учня (вихованця, студента тощо), досягнутих внаслідок навчання (психологічний аспект еколого-правової освіти);

11) встановлено наявність передумов для формування комплексного міжгалузевого правового інституту екологізації освіти, який складають правові норми, що регулюють відносини у зазначеній сфері, та який може бути включений до Загальної частини екологічного права як галузі права, науки та навчальної дисципліни.

Удосконалено:

1) положення щодо гарантій забезпечення права на екологічну освіту, до яких відносяться, зокрема, вимоги щодо змісту та обсягу загальної обов'язкової екологічної освіти на рівні дошкільної та загальної середньої освіти в Україні, передбачені в інваріантній частині діючих державних стандартів дошкільної та загальної середньої освіти. На підставі цього зроблений висновок, що у даний час реалізація права на екологічну освіту відповідного освітнього рівня, в цілому, гарантована усім особам, які навчаються. На рівні вищої освіти зміст та обсяг екологічної освіти залежить від обраної галузі (напрямку) підготовки та спеціальності, які за ступенем «екологізації» підготовки запропоновано поділяти на три рівні;

2) виявлено недоліки системи державних стандартів освіти, зокрема, відсутність: вимог щодо екологічної освіти у державних стандартах професійно-технічної освіти; питань сталого розвитку та еколого-правових аспектів у існуючих стандартах дошкільної та загальної середньої освіти.

Набули подальшого розвитку:

1) положення про те, що на початку ХХ-го століття почався розвиток активного міжнародного співробітництва в галузі екологічної освіти і виховання, в тому числі під егідою ООН та ЮНЕСКО, результатом чого стало формування міжнародної концепції екологічної освіти та виховання, що стало одним із факторів розвитку екологічної освіти в Україні, в тому числі, її правових засад; 2) обґрунтування виділення трьох етапів розвитку міжнародного співробітництва у галузі екологічної освіти, протягом яких поняття «екологічна освіта» трансформувалося з первинного поняття «освіта з питань охорони навколишнього середовища» («природоохоронна освіта») в поняття «екологічна освіта» та, згодом, у поняття «освіта в інтересах сталого розвитку» (Education for Sustainable Development), що розширює сферу правового регулювання відносин у сфері екологічної освіти;

3) положення про необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання у галузі екологічної освіти в Україні, одним із варіантів якого є прийняття спеціального закону про екологічну освіту.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у досліджуваній сфері, зокрема щодо внесення змін і доповнень до законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про освіту» шляхом запровадження обов'язкової екологічної освіти в усіх навчальних закладах, принципу пріоритетності екологічної освіти, закріплення прямого юридичного обов'язку навчальних закладів надавати екологічну освіту, закріплення прав та обов'язків учасників правовідносин у галузі екологічної освіти, встановлення гарантій права на екологічну освіту у вигляді заборони дій, спрямованих на припинення або обмеження реалізації цього права у навчальних закладах в Україні, закріплення поняття «обов'язкового мінімуму екологічних знань» та обов'язковості включення екологічної складової до державних стандартів освіти.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній еколого-правовій науці здійснене комплексне дослідження у галузі забезпечення права громадян на екологічну освіту, як одного з екологічних прав громадян в Україні. Сформульовані у роботі положення та висновки можуть бути використані: а) у нормотворчій діяльності з метою розвитку й удосконалення законодавства у галузі екологічної освіти; б) у навчальному процесі: при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для студентів юридичних вищих навчальних закладів, при викладанні еколого-правових, та інших навчальних дисциплін, зокрема, таких як «Екологічне право України», «Актуальні проблеми екологічного права», «Екологія», «Освітнянське право» та інших, а дискусійні положення можуть стати основою для подальших наукових розробок.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою. Робота та публікації, що розкривають її зміст, сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції виконані дисертанткою самостійно під керівництвом доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України, заслуженого юриста України Г.І. Балюк.

Апробація результатів дисертації.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, обговорювались і були схвалені на засіданні кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були апробовані у виступах з науковими повідомленнями та доповідями на наступних науково-практичних конференціях та круглих столах: Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Проблеми реформування правовідносин у сучасних умовах очима молодих дослідників» (2002 р., м. Київ); Міжвузівській науково-практичній конференції молодих науковців «Забезпечення законності у сфері земельних відносин» (2003 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні» (м. Харків, 25 травня 2004 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми муніципального управління» (15 грудня 2006 р., м. Київ); Міжвузівській науково-практичній конференції

молодих вчених «Актуальні проблеми держави та системи права України в умовах світової глобалізації» (2007 р, м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку юридичної науки та освіти», присвяченій 5-річчю створення юридичного ф-ту Національного аграрного університету (м. Київ, 17 – 18 листопада 2006 р.); Науково-практичній конференції ад'юнктів, аспірантів та пошукачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 28 вересня 2007 року); II Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти» (21 – 22 грудня 2007 року, м. Суми); Науково-практичній конференції «Проблеми модернізації та систематизації законодавства про освіту України» (27 – 28 травня 2010 р. Київ); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове виховання як умова формування правової культури в сучасному світі» (16 травня 2012 р., м. Харків); IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Закарпатські правові читання» (9 – 10 квітня 2012 р., м. Ужгород); V Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (19 – 20 травня 2012 року, м. Суми); Науково-практичному Круглому столі «Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права» (м. Київ, 19 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції правового регулювання екологічних відносин» (м. Мінськ, 26 – 27 квітня 2013 р.); Науково-практичному Круглому столі «Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні» (28 березня 2014 р., м. Київ); Круглому столі «Наука екологічного, природоресурсного та аграрного права: традиції, сучасність і перспективи» присвяченому пам'яті професора М. В. Сторожева (5 листопада 2014 р, м. Мінськ); Круглому столі «Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних праввідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти» (м. Харків, 5 грудня 2014 року).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 19 наукових працях, зокрема, у 5 статтях, опублікованих, згідно із встановленими для подібних публікацій вимогами, у наукових фахових виданнях України, в тому числі, у 1 електронному фаховому виданні, 1 статті у іноземному науковому фаховому виданні, 1 статті у науково-популярному виданні та 12 тезах доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 230 сторінок, з яких основного тексту дисертації – 198 сторінки. Список використаних джерел включає 304 найменування і займає 32 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його зв'язок із науковими програмами й планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, науково-теоретичну і методологічну базу, сформульовано результати дослідження, які характеризуються науковою новизною та виносяться на захист, наведено відомості про апробацію, публікації за темою, структуру й обсяг роботи.

Перший розділ «Концепція екологічної освіти: передумови формування в Україні та світі» складається з 2 підрозділів.

Так, у підрозділі *1.1 «Екологічна освіта в сучасному світі: поняття та правові ознаки»* аналізуються екологічні, правові, філософські, теологічні та інші передумови зростання уваги до екологічної освіти у сучасному суспільстві. Досліджено науково-теоретичні та нормативно-правові підходи до визначення понять «освіта» та «екологічна освіта». Доведено, що екологічна освіта є окремою сферою правового регулювання, сферою правовідносин та складається з інституційної підсистеми, навчально-виховного (педагогічного) процесу, суб'єктивного та психологічних аспектів.

Встановлено, що існує тісний взаємозв'язок екологічної освіти з освітою в інтересах сталого розвитку, яка є новим етапом розвитку екологічної освіти. Виявлено, що на рівні законодавчого закріплення стратегічних засад державної екологічної, а також освітньої політики в Україні заплановані розвиток екологічної освіти для сталого розвитку та екологізація освіти.

У підрозділі *1.2 «Міжнародно-правові передумови розвитку екологічної освіти в Україні»* здійснений аналіз міжнародно-правових передумов розвитку правовідносин у галузі екологічної освіти в Україні. Автором виділено та запропоновано загальну характеристику трьох історичних етапів міжнародної співпраці у галузі екологічної освіти у період, починаючи з 1913 року, коли була проведена Бернська конференція з міжнародної охорони природи, по даний час.

Встановлено, що питання екологічної освіти, культури та виховання відображені у більшості найважливіших міжнародно-правових документів у галузі охорони навколишнього природного середовища, а також, що значну роль у розвитку екологічної освіти та освіти в інтересах сталого розвитку, зокрема, правових засад зазначеної сфери діяльності, відіграють такі міжнародні організації, як ООН, ЮНЕСКО та ЮНЕП. Зокрема, 2005 – 2014 роки були оголошені ООН Декадою освіти в інтересах сталого розвитку, продовженням якого на наступні роки стає Глобальна програма ООН з освіти в інтересах сталого розвитку. Екологічна освіта та освіта задля сталого розвитку є також важливим напрямком європейського екологічного співробітництва, одним з програмних документів якого є Стратегія Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, прийнята у 2005 році.

Виявлено, що міжнародно-правові джерела здійснюють безпосередній вплив на розвиток в Україні екологічної освіти, зокрема, у контексті освіти в інтересах сталого розвитку – одного з пріоритетних напрямків діяльності міжнародного співтовариства, а також на формування відповідної державної політики у зазначених сферах відносин.

Другий розділ «Особливості реалізації права на екологічну освіту громадян в Україні» складають 4 підрозділи. У підрозділі 2.1 *«Право на екологічну освіту в системі екологічних та інших суб'єктивних прав громадян в Україні»*

охарактеризовано місце суб'єктивного права громадян на екологічну освіту в системі екологічних прав громадян, а також інших, зокрема, конституційних прав громадян в Україні.

Встановлено, що найчастіше при класифікації екологічних прав за сферами суспільного життя право на екологічну освіту відноситься до групи культурних прав. Автор приходить до висновку про особливе місце права на екологічну освіту в системі екологічних прав, який обґрунтовується тим, що реалізація зазначеного права впливає на стан навколишнього природного середовища та його елементи не безпосередньо, а опосередковано, через формування екологічних знань, екологічної свідомості, мислення, світогляду та культури людини. Крім цього, реалізація права на екологічну освіту може бути передумовою та гарантією здійснення інших екологічних прав громадян або більш ефективної реалізації останніх, а також виконання їх екологічних обов'язків. Доведено, що найбільш тісно право на екологічну освіту пов'язано з правом на екологічну інформацію, оскільки зазначені права частково співпадають за своїми об'єктами – екологічним знанням та екологічною інформацією. Виявлено, що право на екологічну освіту має «подвійну правову прописку», оскільки, будучи екологічним правом громадян, водночас, є одним з елементів (правомочностей) конституційного права громадян на освіту в Україні, що розширює зміст останнього.

У підрозділі 2.2 *«Аналіз правовідносин у сфері реалізації права на екологічну освіту»* на основі загальнотеоретичних підходів до понять «реалізація» та «здійснення» суб'єктивних прав громадян, а також досліджень у галузі особливостей реалізації права громадян на освіту, обґрунтовано, що безпосередня реалізація досліджуваного права здійснюється суб'єктом у конкретних (галузевих, освітніх) правовідносинах з відповідним навчальним закладом. Юридичним фактом, який обумовлює зазначену можливість, є факт запровадження у навчальний процес, як в інваріантній так і у варіативній його частині, відповідних екологічних дисциплін (предметів, курсів, уроків, тем тощо), спеціальностей, спеціалізацій.

Зазначені правовідносини можуть бути класифіковані за різними критеріями, зокрема, визначено, що здебільшого, вони є регулятивними, відносними, складними, строковими відносинами. Крім того, коло таких відносин окреслюється існуючою структурою освіти в Україні, тому вони поділяються на відносини у галузях дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної екологічної освіти.

Визначено, що суб'єктами права на екологічну освіту в Україні є фізичні особи, незалежно від їх статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, стану здоров'я, місця проживання, громадянства та інших обставин. Правосуб'єктність в галузі освіти, в тому числі, можливість своїми діями реалізувати право на екологічну освіту, не обмежується віком: виникає у особи з народження і припиняється зі смертю. Характерною ознакою освітянської право- та дієздатності є особистий характер: ніхто не може здобути освіту замість когось, а законні представники можуть представляти суб'єкта тільки у супутніх відносинах.

Особлива увага при аналізі структури досліджуваних правовідносин приділяється такому їх елементу, як об'єкт, оскільки, відповідно до положень загальної теорії права, саме цей елемент дає відповідь на питання: «право на що?» надано суб'єкту. Дослідження науково-доктринальних підходів та положень нормативно-правових актів щодо об'єктів освітянських правовідносин та суб'єктивного права на освіту дозволило зробити висновок, що об'єкт правовідносин у галузі екологічної освіти є складним (багаторівневим) утворенням. Екологічне знання, яке повинно відповідати критеріям системності, науковості, обґрунтованості, достовірності, є безпосереднім об'єктом досліджуваних правовідносин. Водночас, встановлено, що мета та призначення екологічної освіти, поширення якої в усьому світі визнано одним із найважливіших природоохоронних засобів, обумовлює необхідність виділення і непрямого (загального) об'єкта зазначених правовідносин, до якого автором віднесено еколого-безпечний, сталий розвиток людства та довкілля, збереження навколишнього природного середовища, ефективне використання природних ресурсів в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

У підрозділі 2.3 *«Екологізація освіти: поняття та правові аспекти»* автором здійснено аналіз правової природи такого явища, як екологізація освіти, що в даний час є одним із стратегічних напрямків розвитку освіти в Україні. Встановлено, що в сучасній вітчизняній науці поняття «екологізація освіти» досліджується, здебільшого, у педагогічній, філософській та екологічній науці. На підставі аналізу наукових джерел та положень нормативно-правових актів, автор приходить до висновку, що, з точки зору права, екологізація освіти, як вид діяльності, повинна розглядатися в якості особливого виду правовідносин процесуального характеру, спрямованих на реформування системи освіти України. Крім того, з точки зору об'єктивного права, екологізацію освіти запропоновано розглядати як комплексний міжгалузевий правовий інститут, який у структурі екологічного права може бути включений до Загальної частини.

З точки зору здійснення досліджуваного права громадян на екологічну освіту екологізація освіти, результатом якої має стати насичення екологічним змістом вітчизняної освітньої системи, може розглядатися у якості гарантії зазначеного права.

У підрозділі 2.4 *«Поняття та сутність еколого-правової освіти (на прикладі вищої юридичної освіти в Україні)»* на основі науково-теоретичного розуміння понять «освіта», «екологічна освіта», «юридична освіта» досліджені особливості та правова природа еколого-правової освіти, як складного соціально-правового явища. На підставі загальнотеоретичних положень щодо поняття та структури правового життя (правової дійсності), яке може бути представлене і як сукупність галузевих проявів, встановлено, що еколого-правова освіта є елементом еколого-правового життя (еколого-правової дійсності). Доведено, що забезпечуючи належний рівень еколого-правової культури, еколого-правової свідомості та еколого-правового мислення майбутніх юристів – суб'єктів професійної юридичної діяльності – еколого-правова освіта, в кінцевому рахунку, здійснює вплив на стан об'єктів екологічних правовідносин: життя і здоров'я людей, природних ресурсів та довкілля в цілому.

Засобами посилення еколого-правової освіти у юридичних вищих навчальних закладах є запровадження еколого-правових спеціалізацій, включення відповідних навчальних дисциплін до галузевих стандартів вищої юридичної освіти, створення відповідних кафедр, спеціалізованих вчених рад та інші інституційно-функціональні та

навчально-методичні засоби. Встановлено, що необхідність підвищеної уваги до забезпечення еколого-правової освіти є не вузькогалузевим інтересом, а нагальною потребою сьогодення, що обумовлюється наявністю об'єктивно існуючих екологічних викликів глобального, регіонального та локального рівнів, які вимагають наявності ефективного еколого-правового механізму, а також міжнародними, регіональними, в тому числі, європейськими тенденціями розвитку відносин у сфері охорони довкілля та їх правового забезпечення.

Третій розділ «Нормативно-правові засоби забезпечення права на екологічну освіту» складають два підрозділи. У підрозділі 3.1. *«Стан нормативно-правового регулювання відносин у галузі екологічної освіти в Україні»* здійснений аналіз вітчизняного законодавства у галузі екологічної освіти, характерною рисою якого є відсутність спеціального нормативно-правового акту про екологічну освіту. Встановлено, що правові засади екологічної освіти містяться, переважно, у актах екологічного законодавства та законодавства про освіту, при чому значну частину таких актів становлять документи доктринального, стратегічного та програмного характеру. Виявлено недоліки останніх, якими є, зокрема, надмірна декларативність, відсутність чітко визначеного механізму виконання та засобів відповідальності. Крім того, у багатьох актах використовуються, як тотожні, поняття «екологічна освіта», «екологічна просвіта (просвітництво)», «екологічне виховання», «екологічне інформування», «поширення екологічних знань», що створює негативний вплив на підвищення ефективності правового регулювання у досліджуваній галузі.

Виявлено неузгодженість між змістом екологічного законодавства та законодавства про освіту в частині закріплення усіх необхідних елементів відповідних правовідносин у галузі екологічної освіти. Так, правові засади суб'єктивного права на екологічну освіту не відображені у законодавстві про освіту, що дало підстави автору для висновків про необхідність внесення відповідних змін і доповнень до окремих актів законодавства про освіту, а також до екологічного законодавства.

Також встановлено, що у багатьох країнах світу існує досвід прийняття спеціальних законодавчих актів у галузі екологічної освіти, та здійснена загальна характеристика основних елементів правового механізму екологічної освіти, закріпленого у зазначених актах. Визначено, що така форма врегулювання відносин у галузі екологічної освіти, як прийняття спеціального нормативно-правового акта, може бути застосована і в Україні.

Підрозділ 3.2. «Державні стандарти освіти та обов'язковий екологічний мінімум знань, як гарантії права на екологічну освіту в Україні» присвячений аналізу поняття, змісту та правової природи державних стандартів освіти, як особливих засобів забезпечення права громадян на екологічну освіту в Україні. Встановлено, що у чинних стандартах дошкільної та загальної середньої освіти в Україні передбачений певний обсяг екологічних знань, що дало підстави для висновку, що право на екологічну освіту в Україні гарантується учням зазначених закладів в межах та обсязі, передбачених згаданими стандартами. Аналіз чинного законодавства про вищу освіту засвідчив, що зміст та обсяг екологічної освіти у вищих навчальних закладах в Україні залежить від обраної для навчання галузі

знань (напрямую) та спеціальності.

Аналізу змісту чинного законодавства про освіту дав можливість виявити основні правові ознаки державних стандартів освіти, та зробити висновок про їх гарантуючу роль для реалізації права на екологічну освіту громадян в Україні.

На підставі аналізу законодавства про екологічну освіту окремих країн світу запропоновано запровадити в Україні поняття «обов'язковий екологічний мінімум знань», а також ліквідувати існуючу правову прогалину, яка полягає у відсутності законодавчих приписів щодо обов'язковості включення до державних стандартів освіти екологічних дисциплін (предметів, курсів тощо).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження було спрямоване на вирішення наукового завдання щодо з'ясування стану забезпечення суб'єктивного права громадян на екологічну освіту в Україні, виявлення недоліків такого забезпечення, а також на вдосконалення законодавства в цій галузі.

В результаті проведеного дослідження виявлено, що однією з глобальних тенденцій розвитку людського суспільства стало усвідомлення пріоритетності екологічної освіти, як одного з найважливіших природоохоронних засобів. Особливу роль набуває сьогодні екологічна освіта в контексті розвитку такого нового типу освіти як освіта в інтересах сталого розвитку. Яскравим показником рівня стурбованості існуючими в цій сфері проблемами стало прийняття 20 грудня 2002 року Генеральної Асамблеєю ООН Резолюції 57/254 про проведення в 2005 – 2014 роках Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку та затвердження Глобальної програми дій у галузі освіти задля сталого розвитку на наступні після закінчення Декади роки.

Оскільки екологічні права громадян визнаються масовими, всезагальними, такими що мають соціальний, демократичний характер, їх забезпечення та реалізація повинні включатися у поняття екологічного правопорядку, носити відкритий, публічний, стабільний характер, підпадати під суспільний, самоврядний та державний контроль та управління. Вдосконалення забезпечення екологічної освіти є, на наше переконання, глобальним публічним екологічним інтересом сучасного суспільства.

Як демонструє проведене дослідження, забезпечення права на екологічну освіту є складним явищем, структура якого складається із сукупності усіх можливих засобів та умов, які можуть гарантувати реалізацію права та його застосування, створюють механізм переведення загальних приписів у індивідуальну поведінку суб'єктів права, зокрема, узгоджені правомірні дії особи, усіх інших зобов'язаних суб'єктів права, а також умов та факторів, що впливають на цей процес.

З огляду на зазначене, на перший план сьогодні виходить необхідність усунення існуючих недоліків правового регулювання у сфері екологічної освіти, зокрема, відсутності юридичного закріплення та подальшої правової деталізації зустрічного юридичного обов'язку держави у особі відповідних органів, інших суб'єктів, зокрема навчальних закладів, по гарантуванню реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну освіту. Закріплення сукупності таких обов'язків на

законодавчому рівні сприятиме створенню ефективного механізму надання екологічної освіти усім верствам населення.

Юридична наука повинна відіграти важливу роль у вирішенні існуючих у зазначеній сфері проблем. Об'єктивно існуючі міжнародні, екологічні, світоглядно-філософські та інші передумови є, на нашу думку, підставою для визнання одним з актуальних напрямків еколого-правової науки розробки правових аспектів екологічної освіти. В Україні свого вдосконалення потребують правовий механізм екологізації існуючої системи освіти та забезпечення обов'язковості такої освіти в усіх освітніх закладах незалежно від їх профілю, типу, рівня акредитації, форми власності. Тому одним з перспективних завдань еколого-правової науки мають стати подальші дослідження у галузі вдосконалення правових засобів забезпечення екологічної освіти відповідно до викликів, які диктують кризовий стан навколишнього природного середовища і необхідність забезпечення глобальної екологічної безпеки. Вироблення науково-методологічних підходів до розуміння змісту, цілей, завдань і механізмів правового забезпечення екологічної освіти є сьогодні спільним завданням представників еколого-правової науки та практики всього світового співтовариства.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ:

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Слепченко А.А. Деякі аспекти реалізації права громадян на одержання екологічної освіти / А. А. Слепченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – Вип. 53. – 2003. – С. 84–87.
2. Слепченко А.А. Законодавство України про екологічну освіту: загальна характеристика / А. А. Слепченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 66. – 2005. – С. 84–87.
3. Слепченко А.А. Правове забезпечення екологічної освіти – актуальна потреба сьогодення / А. А. Слепченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 92. – 2012. – С. 66–69.
4. Слепченко А.А. Правовое регулирование экологического образования в Украине / А. А. Слепченко // *Legea si Viata*. – Iunie. – 2014. – С.121–126.
5. Слепченко А.А. Міжнародно-правові передумови розвитку правовідносин в галузі екологічної освіти в Україні / А. А. Слепченко // *Право і суспільство*. – № 4. – 2015. – С. 52–59.
6. Слепченко А.А. Державні стандарти освіти як гарантія права громадян на екологічну освіту в Україні (на прикладі дошкільної та загальної середньої освіти) [Електронний ресурс] / А. А. Слепченко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 4. – Режим доступу: <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu?id=41>

Тези доповідей і повідомлень:

7. Слепченко А.А. Деякі повноваження органів місцевого самоврядування в галузі забезпечення права громадян на еколого-правову освіту / А. А. Слепченко // *Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в*

Україні: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25 трав. 2004 р. : Збірник / Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України та ін. ; За ред. Ю.П. Битяка. – Х., 2004. – С. 182–187.

8. Слепченко А.А. Проблеми реалізації права громадян на еколого-правову освіту (у юридичних вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації) / А. А. Слепченко // Стан та перспективи розвитку юридичної науки та освіти : міжнародна науково-практична конференція, присвячена 5-річчю створення юридичного ф-ту НАУ (Київ, 17-18 листопада 2006 р.). Збірник наукових праць / За заг. ред.: В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. О. Шамрая. – К. : Магістр - XXI сторіччя, 2007. – С. 87–

89.

9. Слепченко А.А. Державні стандарти еколого-правової освіти у вищих навчальних закладах як форма прояву екологічної правосвідомості / А. А. Слепченко // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: Збірник тез доповідей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (21 – 22 грудня 2007 року). – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 263–265.

10. Слепченко А.А. Правова природа стандартів вищої освіти в Україні (еколого-правовий аспект) / А. А. Слепченко // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: Збірник наукових праць: Матер. наук. практ. конф. ад'юнктів, аспірантів та пошукачів (Львів, 28 вересня 2007 року): Львів, 2007 р. – С. 255–258.

11. Слепченко А.А. Галузеві стандарти вищої юридичної освіти як гарантія реалізації права громадян на еколого-правову освіту / А. А. Слепченко // Актуальні проблеми держави та системи права України в умовах світової глобалізації: Збірник наукових праць // Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених / Ред. кол.: В. І. Курило, В.О. Шамрай та ін. – К.: Видавничий центр НАУ. – 2007. – С. 154 – 158.

12. Слепченко А.А. Право громадян на одержання екологічної освіти має бути гарантовано / А. А. Слепченко // Закарпатські правові читання: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, 9 – 10 квітня 2012 р./ За заг. ред. Ф.Г. Ващука, П.А. Трачука., Ужгород: ЗакДУ, 2012. – С. 457–459.

13. Слепченко А.А. Правове регулювання у галузі екологічної освіти – нагальна потреба сьогодення / А. А. Слепченко // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (19 - 20 травня 2012 року, м. Суми). I частина / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. – С. 499–502.

14. Слепченко А.А. Екологічна освіта: від філософії до права / А. А. Слепченко // Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. круглого столу, 19 жовт. 2012 р. / редкол. Г.І. Балюк [та ін.]. – Київ, 2012. – С. 153–158.

15. Слепченко А.А. Спеціалізація в галузі екологічного права – важливий засіб формування еколого-правової культури майбутніх юристів / А. А. Слепченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія:

Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – № 3(13). – С. 258–261.

16. Слепченко А.А. Экологическое образование и право: пути совершенствования / А. А. Слепченко // Современные тенденции правового регулирования экологических отношений : материалы междунар. науч.-практ. конф., Минск, 26–27 апреля 2013 г. / редкол. : С. А. Балашенко (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2013. – С. 75–78.

17. Слепченко А.А. Вдосконалення правового забезпечення екологічної освіти як глобальний публічний екологічний інтерес / А. А. Слепченко // Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу 28 березня 2014 р., Київ / ред. кол. М. В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. – С. 20–23.

18. Слепченко А.А. Обязательный минимум экологических знаний как правовое средство экологизации образования / А. А. Слепченко // Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития: по материалам круглых столов / редкол.: С.А. Балашенко (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 113–115.

Науково-популярні видання:

19. Слепченко А.А. Громадяни України мають право на одержання екологічної освіти / А. А. Слепченко // Екологічний вісник. – 2012. – № 4. – С. 32–33.

АНОТАЦІЯ

Слепченко А. А. Забезпечення права на екологічну освіту громадян в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природо-ресурсне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню забезпечення права громадян на екологічну освіту в Україні. У роботі визначено міжнародні, правові, екологічні, філософські та інші передумови розвитку правовідносин екологічної освіти в Україні та світі. На основі теоретико-правових та інші досліджень проаналізовано сутність права громадян на екологічну освіту як комплексної правової категорії, яка включає об'єктивну та суб'єктивну сторони, а також сукупність відповідних правовідносин. Досліджено положення еколого-правової доктрини щодо правових аспектів екологічної освіти, права громадян на екологічну освіту і його забезпечення, національні, міжнародні, європейські нормативно-правові та інші акти, документи, які містять положення щодо правових аспектів екологічної освіти, права громадян на екологічну освіту, а також конституційного права на освіту.

Результатом проведеного дослідження стало поглиблення теорії екологічного права теоретико-правовими знаннями про основи механізму забезпечення права громадян на одержання екологічної освіти як елемента системи екологічних прав в

Україні, комплексний науково-правовий аналіз теоретичних і практичних проблем забезпечення зазначеного права, а також формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення законодавства у сфері екологічної освіти.

Ключові слова: право громадян на екологічну освіту, екологічна освіта, забезпечення права на екологічну освіту, екологічні права громадян, освіта в інтересах сталого розвитку, гарантії права на екологічну освіту.

АННОТАЦІЯ

Слепченко А. А. Обеспечение права на экологическое образование граждан в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовой проблемы обеспечения права граждан на экологическое образование в Украине. В работе определяются международные, правовые, экологические, философские и другие предпосылки развития правоотношений экологического образования в Украине и в мире. На основе теоретико-правовых и других научных источников проанализированы сущность права граждан на экологическое образование как комплексной правовой категории, которая включает объективную и субъективную стороны, а также совокупность соответствующих правоотношений. Исследованы положения эколого-правовой доктрины в отношении правовых аспектов экологического образования, права граждан на экологическое образование и его обеспечения, а также национальные, международные, европейские нормативно-правовые и иные акты, документы, которые касаются вопросов экологического образования, права граждан на экологическое образование а также конституционного права граждан на образование. В работе рассмотрены экологические, правовые и другие факторы возрастания внимания к экологическому образованию в современном обществе. Исследованы научно-теоретические и нормативно-правовые подходы к определению понятий «образование», «экологическое образование», «эколого-правовое образование», «экологизация образования». Доказано, что экологическое образование является отдельной сферой правового регулирования, сферой правоотношений и является сложным социальным явлением, состоящим из институциональной подсистемы, учебно-воспитательного процесса, субъективного и психологического аспектов.

Установлено, что существует тесная взаимосвязь экологического образования с образованием в интересах устойчивого развития, которое является новым этапом развития экологического образования, а также выявлено, что на уровне законодательного закрепления стратегических основ государственной экологической, а также образовательной политики в Украине запланированы развитие экологического образования для устойчивого развития и экологизация образования.

Автором установлено, что международно-правовые источники оказывают непосредственное влияние на развитие в Украине правоотношений в сфере экологического образования и образования в интересах устойчивого развития, а также на формирование соответствующей государственной политики в указанных сферах отношений.

Автор приходит к выводу об особом месте права на экологическое образование в системе экологических прав граждан, обосновывая его тем, что реализация указанного права влияет на состояние окружающей природной среды и его элементов не прямо, а опосредованно, через формирование экологических знаний, экологического сознания и культуры человека. Кроме этого, реализация права на экологическое образование может быть предпосылкой или гарантией осуществления других экологических прав граждан или более эффективной реализации последних, а также выполнение их экологических обязанностей. Доказано, что наиболее тесно право на экологическое образование связано с правом на экологическую информацию, поскольку указанные права частично совпадают по своим объектам – экологическим знаниям и экологической информации.

В работе проведен анализ отечественного законодательства в области экологического образования, характерной чертой которого является отсутствие специального нормативно-правового акта об экологическом образовании. Установлено, что правовые основы экологического образования содержатся, в основном, в актах экологического законодательства и законодательства об образовании, причем значительную часть таких актов составляют документы доктринального, стратегического и программного характера. Выявлены недостатки последних, которыми являются, в частности, чрезмерная декларативность, отсутствие четко определенного механизма исполнения и средств ответственности. Установлено, что во многих странах мира существует опыт принятия специальных законодательных актов в области экологического образования, и осуществлена общая характеристика основных элементов правового механизма экологического образования, закрепленного в указанных актах. Определено, что такая форма урегулирования отношений в области экологического образования, как принятие специального нормативно-правового акта, может быть применена и в Украине.

В диссертации исследованы понятие, содержание и правовая природа государственных стандартов образования, как средства обеспечения права граждан на экологическое образование в Украине. Установлено, что в действующих стандартах дошкольного и общего среднего образования в Украине предусмотрен определенный объем экологических знаний, что позволило сделать вывод о том, что право на экологическое образование в Украине гарантируется ученикам указанных заведений в пределах и объеме, предусмотренных данными стандартами. Анализ действующего законодательства о высшем образовании показал, что содержание и объем экологического образования в высших учебных заведениях в Украине зависит от выбранного направления обучения (бакалавры) или специальности (специалисты и магистры). Автором предложена классификация существующих направлений и специальностей высшего образования по критерию их «экологизации». На основании анализа содержания действующего законодательства об образовании выявлены основные правовые признаки государственных стандартов образования, и

сделан вывод об их гарантирующей роли для реализации права на экологическое образование граждан в Украине.

Результатом проведенного исследования стало углубление теории экологического права теоретико-правовыми знаниями о основах механизма обеспечения права граждан на получение экологического образования как элемента системы экологических прав в Украине, комплексный научно-правовой анализ теоретических и практических проблем обеспечения указанного права, а также формулирование научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию законодательства в сфере экологического образования.

Ключевые слова: право граждан на экологическое образование, экологическое образование, обеспечение права на экологическое образование, экологические права граждан, образование в интересах устойчивого развития, гарантии права на экологическое образование.

ANNOTATION

Slepchenko A. A. The Ensuring of the Citizens' Right to Environmental Education in Ukraine. – The manuscript.

The dissertation for obtaining the academic degree of candidate of legal sciences with a specialization 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law. – Kyiv National Taras Shevchenko University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to the complex research to ensure citizens' rights to environmental education in Ukraine. The paper defines the international, legal, environmental, philosophical and other prerequisites for the development of environmental education in Ukraine and the world. On the basis of theoretical and legal studies it analyzes the essence of the right of citizens to environmental education as a complex legal category, which includes the objective and subjective sides, as well as a set of corresponding relations. The author investigated the situation of ecological and legal doctrine on the legal aspects of environmental education, the rights of citizens to environmental education and welfare, national, international and European legal acts and other documents, which contain provisions on the legal aspects of environmental education, the rights of citizens to environmental education and the constitutional right to education. The result of the study is aimed at the development of the theory of environmental law and legal theoretical knowledge about the basics of a mechanism to ensure citizens' rights to environmental education as an element of environmental rights in Ukraine, a complex scientific and legal analysis of the theoretical and practical problems of ensuring these rights as well as the formulation of science-based recommendations on improvement of legislation in the field of environmental education.

Key words: citizens' right to environmental education, environmental education, ensuring of the citizens' right to environmental education, environmental rights, education for sustainable development, the guarantee of the right to environmental education.